

Monothematic Block: The History of Slovak Philosophy and Political Thinking

Úvod

K významu skúmania dejín slovenského filozofického a politického myslenia

Obsah aktuálneho čísla časopisu *Filozofia* je venovaný mysliteľom, ktorí v rôznej miere participovali na rozvoji filozofického myslenia na Slovensku a jeho inštitucionalizácii. Predkladané monotematické číslo nadväzuje na podujatia, ktoré v predchádzajúcom roku organizovala Slovenská akadémia vied, v súvislosti s výročím 70 rokov od prijatia zákona o SAV. Filozofický ústav sa v rámci tohto zákona integroval do štruktúr SAV, keďže už od roku 1946 vyvíjal činnosť v rámci Slovenskej akadémie vied a umení.

Texty zaradené do aktuálneho čísla časopisu *Filozofia* sú zamerané na vybrané filozoficko-politické témy, s cieľom reflektovať ideový prínos a vplyv jednotlivých mysliteľov na vývoj filozofického a politického myslenia v habsburskej monarchii, Rakúsko-Uhorsku, a následne v Československu. V tomto kontexte štruktúra predloženého čísla prináša príspevky nadväzujúce na predchádzajúci výskum dejín filozofického myslenia, ktorý mal interdisciplinárny presah aj do dejín kultúry, literatúry a moderných politických dejín. Predkladané texty prehlbujú reflexiu vybraných filozofických ideí v stredoeurópskom priestore, ktoré okrem iného ovplyvnili aj vývoj národnej kultúry a formovanie modernej kolektívnej identity Slovákov. Jednotlivé štúdie prinášajú úvahy o význame premýšľania o podstate pravdy, poznania, kultúrnosti, slobody a ďalších filozofických tém a problémov, ktoré rámcovali proces postupnej inštitucionalizácie a profesionalizácie filozofie. Metodologicky predkladané číslo nepriamo nadväzuje najmä na práce Vladimíra Bakoša, Ondreja Mészároša a Tibora Pichlera, ako aj ďalších dlhoročných pracovníkov Oddelenia dejín slovenského filozofického a politického myslenia Filozofického ústavu SAV,¹ ktorí, aj prostredníctvom štúdií uverejnených v časopise

¹ Pozri napríklad BAKOŠ, V. (2003): Otázniky nad dejinami slovenskej filozofie. *Filozofia*, 58 (10), 671 – 683; BAKOŠ, V. (2004): Slovenské (filozofické) myslenie medzi tradíciou

Filozofia, posunuli výskum dejín slovenskej filozofie do roviny skúmania vzájomných vzťahov rôznych diskurzívnych foriem. V rámci nich boli jednotlivé idey, cez osobité spracovanie vybraných filozofických iniciatív, diferencovaným spôsobom reflektované, rekonštruované a reinterpretované, a to najmä v súvislosti s problémami a výzvami, ktoré prinášal vývoj spoločnosti, transformácia mocenských vzťahov a charakter verejných inštitúcií.

V prvej stati sa Martin Foltin zameriava na metodologické aspekty výskumu dejín slovenskej filozofie počas obdobia uplatňovania marxisticko-leninskej paradigmy, s dôrazom na vedecké práce Eleny Várossovej. Štúdia rekonštruuje spôsob, ako Elena Várossová, ktorá dlhodobo pôsobila vo Filozofickom ústave SAV a v rokoch 1953 až 1970 zastávala aj pozíciu vedúcej Oddelenia dejín filozofie, reflektovala vplyv marxisticko-leninskej filozofie na výskum dejín filozofie a posuny v interpretácii zásadných filozofických ideí. Text približuje vplyv dialektického materializmu na skúmanie a formovanie dobového diskurzu v rámci výskumu dejín slovenského filozofického myslenia. Štúdia súčasne aktualizuje Várossovej snahu o legitimizáciu multidisciplinárneho prístupu k skúmaniu dejín filozofie, ktorého význam je dnes široko akceptovaným prístupom v oblasti výskumu humanitných a spoločenských vied.

Druhá stať Dmytra Tomakha sa zameriava na analýzu Štúrovej filozofickej reflexie kategórie pravdy. Napriek skutočnosti, že Štúr nenapísal ucelený filozofický traktát venovaný tejto filozofickej téme, rôzne jeho články a prednášky prinášajú možnosť rekonštruovať jeho postoj k danej problematike. Predložená sonda do filozofického myslenia Ludovíta Štúra nadväzuje na už realizovanú rekognoskáciu európskych filozofických vplyvov v Štúrovom myslení, v ktorej sa okrem vplyvu autorov z prostredia nemeckej klasickej filozofie prejavoval aj vplyv ruských slavianofilov. Tí pritom za zdroj diferenciácie medzi západným a slovanským filozofickým myslením považovali práve odlišnú epistemologickú tradíciu.

Tretia stať Pavla Krištofa približuje myšlienkový vplyv Jána Lajčiaka a Ladislava Hanusa na formovanie aspektov národnej kultúry, pričom obaja spomínanú ideu vsadili do kontextu rozvoja kultúrnosti v európskom priestore.

a modernou (Poznámky k dejinám slovenskej filozofie). *Filozofia*, 59 (10), 727 – 739; MÉSZÁROS, O. (2005): Evidencie a kvázi-evidencie v historiografii tzv. národnej filozofie III. (národná filozofia v slovenskom myslení a pokus o riešenie problému). *Filozofia* 60 (10), 784 – 795; MÉSZÁROS, O. (2014): Dejiny národných filozofií v stredoeurópskom kontexte. *Filozofia* 69 (9), 725 – 736; PICHLER, T. (2003): Dejiny a pohyb ideí v slovenskom politickom myslení. *Filozofia*, 58 (10), 684 – 689; PICHLER, T. (2002): Slovenské politické myslenie v 19. storočí – kľúčové problémy. *Filozofia*, 57 (1), 15 – 20 atď.

Štúdiá charakterizuje ich kritiku úzko formulovaných cieľov kultúrneho rozvoja, ktorý vychádzal zo štúrovskej tradície orientovanej na posilňovanie národných špecifik na základe idealizácie ľudovej kultúry. Text približuje Lajčiakov filozofický prístup vychádzajúci z evolucionizmu, ktorý paralelne zdôrazňoval význam prekonávania izolacionistických prístupov k formovaniu národnej identity. Ideová kontinuita tohto prístupu je následne charakterizovaná aj vo filozofickom myslení Hanusa, ktorý vychádzal z kresťanského personalizmu a humanizmu, pričom za podstatný aspekt kultúry považoval jej mnohotvárnosť a mnohorozmernosť.

Na spomínanú problematiku tematicky nadväzuje štúdiá o reflexii slobody v rámci filozoficko-politického myslenia Miroslava Kusého a Milana Hamadu. Obaja spomínaní myslitelia patrili medzi významných predstaviteľov demokratizačných zmien v 60. rokoch 20. storočia v Československu, ktorí sa zaoberali problémom inštitucionálnej a mocenskej determinovanosti človeka a jeho slobody. Napriek odlišným filozofickým perspektívam, ich práce spája kritika konceptu utopického socializmu, pričom obaja sa sústredili aj na hľadanie odpovedí na otázky vymedzenia podmienok rozvoja individuálnej slobody oproti rozširujúcim sa dehumanizačným mocenským prejavom režimu. Kusého myslenie sa v tomto kontexte koncentrovalo na riešenie problému spoločenskej demokratizácie, ktorý vymedzil pojmom „inštitucionálnej revolúcie“. Oproti tejto perspektíve, myslenie Milana Hamadu bolo inšpirované záujmom o skúmanie faktorov, ktoré môžu minimalizovať riziká mocenského zasahovania do kreovania priestoru osobnej slobody, ktorý interpretoval z existenciálno-fenomenologickej perspektívy.

Esej Tomáša Jahelku približuje nábožensko-filozofické myslenie Karola Nandráškeho, ktorý bol významným predstaviteľom slovenskej luteránskej teológie v druhej polovici 20. storočia. Aktualizácia odkazu myslenia Nandráškeho nadväzuje na už publikované práce Teodora Münza, ktorý sa v rámci svojej vedeckej činnosti venoval aj filozofickým presahom Nandráškeho myslenia. Napriek skutočnosti, že Nandrásky, obdobne ako napríklad aj Milan Hamada, nepatrili medzi profesionálnych filozofov, jeho práce v rámci riešenia problémov a otázok náboženskej filozofie reagovali na viacero filozofických podnetov, ktoré siahali od existencializmu, cez procesuálnu teológiu, až k filozofickej interpretácii myslenia Friedricha Nietzscheho. Jeho práce okrem filozofických zdrojov recipovali aj impulzy zo svetovej literatúry. V nich nachádzal mnohé podnety pri hľadaní odpovedí na otázky, ktoré prinášala problematika dynamicky sa meniacich vzťahov medzi jednotlivcom a spoloč-

nosťou. Text približuje základné aspekty teologického a nábožensko-filozofického myslenia Nandráskeho, ktoré spájal dôraz na antidogmatický prístup k skúmaniu reality. Týmto prístupom, ktorý sa odmietal prispôbiť mocenskému tlaku, presadzujúcemu jediný správny prístup k skúmaniu spoločenských problémov, Nandrásky – obdobne ako predchádzajúci autori, ktorých myslenie približuje aktuálne číslo *Filozofie* – legitimizoval význam interdisciplinárneho výskumu dejín ideí v regióne strednej Európy.

Súčasťou čísla je aj recenzná štúdia a knižná recenzia, ktoré reflektujú dve publikácie, týkajúce sa slovenského filozofického a politického myslenia. Prvá z nich, od Petra Daubnera, približuje reflexiu a prínos filozofického myslenia Františka Novosáda pre rozvoj filozofického myslenia na Slovensku. V druhej recenzii Martin Foltin oboznámi čitateľov s obsahom a štruktúrou kolektívnej monografie venovanej slovenským mysliteľom, ktorí ovplyvnili politicko-filozofický diskurz, reflektujúci vzťah národa, jednotlivca a štátu v prvej polovici 20. storočia.

V mene všetkých autorov monotematického čísla sa chcem poďakovať redakcii časopisu *Filozofia* za možnosť publikovať časť výsledkov aktuálneho výskumu, ktorý sa koncentruje na témy a problémy spojené s dejinami slovenského filozofického a politického myslenia. Dúfam, že aj spracované monotematické číslo podnieti odbornú, ako aj laickú verejnosť k ďalšiemu záujmu o tieto témy, ktoré môžu napomôcť k rozvoju komplexnejšieho poznania vplyvu jednotlivých filozofických iniciatív na vznik množstva politických naratívov prítomných aj v súčasnom spoločenskom a politickom diskurze.

Marcel Martinkovič
zostavovateľ